

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده حقوق و الهیات

بخش معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد پیوسته

رشته حقوق گرایش خصوصی

مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی در حقوق ایران

مؤلف:

فرزانه حیدری

استاد راهنما:

دکتر علی عارفی

استاد مشاور:

دکتر محمد رضا امیر محمدی

اسفند ماه ۱۳۹۴

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم.....

تقدیر و تشکر:

سزاوار است مراتب قدر دانی و سپاسگزاری خود را از اساتید بزرگوارم در دانشکده حقوق و الهیات دانشگاه شهید باهنر کرمان که از محضرشان علم آموخته ام ابراز دارم. به طور خاص از زحمات اساتید ارجمندم جناب آقای دکتر علی عارفی و جناب آقای دکتر محمد رضا امیر محمدی که راهنمایی و مشاوره این پایان نامه را بر عهده داشته اند و در طول نگارش این پایان نامه از راهنمایی و مساعدت‌هایشان بهره مند بوده ام تشکر نمایم.

چکیده

حریم خصوصی یکی از مهم ترین مصادیق حقوق بشر می باشد. توسعه جوامع و ظهور فناوری های نوین، سبب گسترش قلمرو نقض حریم خصوصی شده است. به این ترتیب حمایت از حریم خصوصی از ضرورت های جامعه امروزی به شمار می رود.

حریم خصوصی دارای مفهومی نسبی است. و در جوامع مختلف دارای معنایی متفاوت می باشد. حریم مسکن، جسمانی، اطلاعات، ارتباطات از مهم ترین مصادیق حریم خصوصی می باشد.

حق داشتن حریم خصوصی از دیرباز در اسلام مورد توجه بوده و بر ضرورت احترام به آن تاکید شده است همچنین در بسیاری از اسناد بین المللی راجع به حقوق بشر احترام به این حق مورد توجه قرار گرفته است.

در حقوق موضوعه ایران با وجود مبانی جدی و کافی حقوقی برای حمایت های مدنی در این زمینه خلا قانونی وجود دارد. بنابراین نظام حقوقی ایران در زمینه حمایت از حریم خصوصی نیازمند قانونی جامع است.

نقض حریم خصوصی به شیوه های مختلفی ممکن است واقع شود و خسارت های ناشی از آن در بعضی موارد مادی و در بیشتر موارد معنوی هستند. این خسارت ها در نتیجه لطمه به عواطف و احساسات افراد حاصل می شوند که باید به شیوه های مقتضی جبران شوند.

روش ما در این تحقیق توصیفی تحلیلی با تکیه بر منابع کتابخانه ای می باشد.

واژگان کلیدی: حریم، مسکن، خصوصی، اطلاعات، نقض.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
فصل اول: درآمدی بر حریم خصوصی.....	۶
مبحث اول: تعریف حریم خصوصی.....	۸
گفتار اول: معنای لغوی حریم خصوصی.....	۸
بند اول- معنای لغوی حریم.....	۸
بند دوم - معنای لغوی خصوصی.....	۹
گفتار دوم: دشواری های تعریف حریم خصوصی با توجه به نسبی بودن آن.....	۹
گفتار سوم- تعاریف دکترین خارجی و حقوق داخلی از حریم خصوصی.....	۱۰
بند اول- دکترین خارجی.....	۱۱
بند دوم- معانی توصیفی و هنجارین حریم خصوصی.....	۱۴
بند سوم- تعریف حریم خصوصی در حقوق ایران.....	۱۴
مبحث دوم: پیشینه حمایت از حریم خصوصی.....	۱۵
گفتار اول- پیشینه حمایت از حریم خصوصی در غرب.....	۱۵
گفتار دوم- پیشینه حمایت از حریم خصوصی در دین اسلام.....	۱۷
گفتار سوم- پیشینه حمایت از حریم خصوصی در قوانین اساسی ایران.....	۱۸
مبحث سوم: مبانی نظری حریم خصوصی.....	۱۹
گفتار اول- ارزش های اخلاقی.....	۱۹
گفتار دوم- قرارداد اجتماعی (تحدید اختیارات دولت).....	۲۰
گفتار سوم- حفاظت در برابر پیشرفت تکنولوژی.....	۲۱
مبحث چهارم- انتقادات وارد بر حریم خصوصی.....	۲۳

- گفتار اول- انتقاد تحویل گرایانه تامسون..... ۲۳
- گفتار دوم- نقد اقتصادی پوسنر..... ۲۴
- گفتار سوم- دیدگاه انتقادی بورک..... ۲۴
- گفتار چهارم- نقد فمینیستی حریم خصوصی..... ۲۵
- مبحث پنجم: مصادیق حق حریم خصوصی..... ۲۶
- گفتار اول- حریم اشیاء و اماکن..... ۲۶
- بند اول- حریم اشیاء..... ۲۶
- بند دوم- حریم اماکن..... ۲۷
- گفتار دوم- حریم جسمانی و روانی..... ۲۹
- بند اول- حریم جسمانی..... ۲۹
- بند دوم- حریم روانی..... ۳۳
- گفتار سوم- حریم اطلاعاتی یا حریم داده..... ۳۵
- گفتار چهارم- حریم خصوصی ارتباطی..... ۳۹
- بند اول- حریم ارتباطات پستی..... ۴۰
- بند دوم- حریم ارتباطات تلفنی..... ۴۲
- بند سوم- حریم ارتباطات اینترنتی..... ۴۵
- فصل دوم- منابع حمایت از حریم خصوصی، شرایط تحقق مسئولیت مدنی، و نحوه جبران خسارت..... ۴۷
- مبحث اول- منابع فقهی و قانونی حمایت از حریم خصوصی..... ۴۹
- گفتار اول- حمایت از حریم خصوصی در حقوق اسلام..... ۴۹
- بند اول: ممنوعیت تجسس و پیگیری عیوب..... ۴۹
- بند دوم: ممنوعیت سوء ظن نسبت به دیگران..... ۵۰
- بند سوم: منع نیمه و غیبت..... ۵۱

- بند چهارم: منع اشاعه فحشا ۵۲
- بند پنجم: منع افشای اسرار دیگران ۵۲
- بند ششم: ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان ۵۳
- بند هفتم: ممنوعیت استراق سمع و بصر ۵۴
- بند هشتم - ممنوعیت سب و هجو و قذف ۵۴
- بند نهم: قاعده لاضرر ۵۵
- بند دهم - حمایت از حریم خصوصی از منظر امام خمینی ۵۶
- گفتار دوم - حمایت از حریم خصوصی در اسناد بین المللی ۵۷
- گفتار سوم: حریم خصوصی در قوانین داخلی ۵۸
- بند اول - قانون اساسی ۵۸
- بند دوم - قانون مجازات اسلامی ۵۹
- بند سوم - آیین دادرسی کیفری ۶۰
- بند چهارم - سایر قوانین و مقررات ۶۱
- مبحث دوم - شرایط تحقق مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی ۶۳
- گفتار اول - ارتکاب فعل زیانبار؛ نقض حریم خصوصی ۶۳
- بند اول - تجاوز به حریم خلوت و تنهایی افراد ۶۴
- بند دوم - انتشار اطلاعات آزار دهنده مربوط به حریم خصوصی ۶۴
- بند سوم - انتشار اطلاعاتی که در انظار عمومی از فرد چهره کاذب می سازد ۶۵
- بند چهارم - تصاحب نام یا سوء استفاده از تشابه یک شخص ۶۶
- گفتار دوم - عوامل موجهه در دعوی نقض حریم خصوصی ۶۶
- بند اول - اقتضای نظم عمومی یا مصلحت اجتماعی ۶۸

- بند دوم- برخورد با حقوق دیگران ۶۹
- بند سوم- رضایت شخص ۷۰
- گفتار سوم- تحقق ضرر ۷۰
- بند اول- مفهوم ضرر ۷۱
- بند دوم- اقسام ضرر ۷۲
- بند سوم- ضرر ناشی از نقض حریم خصوصی ۷۳
- بند چهارم- رابطه سببیت بین فعل زیانبار و ورود ضرر ۷۴
- مبحث سوم- جبران خسارت ناشی از نقض حریم خصوصی ۷۴
- گفتار اول- جبران مالی خسارت وارده ۷۵
- گفتار دوم- جبران غیرمالی خسارت وارده ۷۶
- بند اول- الزام به تصحیح یا عذر خواهی در رسانه های همگانی ۷۶
- بند دوم- درج حکم محکومیت خواننده در جراید ۷۷
- بند سوم- جمع آوری اثر زیان بار و جلوگیری از نشر و پخش و عرضه آن ۷۷
- بند چهارم- پاسخ گویی ۷۸
- نتیجه گیری و پیشنهاد ۷۹
- منابع: ۸۲

مقدمه

انسان ها بنا بر فطرت خود، قلمروهایی را محدوده خصوصی خویش می دانند و در آن پناه می گیرند. در این پناه گاه امن خصوصی است که زندگی و حیات برای آنان میسر می شود و (انسانیت) معنا و مفهوم می یابد: شخصیت و آبرو، ناموس، خانه و محل کار و اموال از آن جمله اند. ورود خود سرانه و بی ضابطه به این قلعه مقدس در حکم کشتن افراد و فرو ریختن دیوار انسانیت آنان است.

«توجه به حریم خصوصی به عنوان یکی از اساسی ترین مصادیق حقوق بشر، از توجه به شأن و منزلت انسانی و ارزشهای مبتنی بر انواع آزادی ها نشأت گرفته و امروزه به یکی از کانونی ترین مباحث در جامعه اطلاعاتی و یکی از مهم ترین مسائل حقوق بشر در عصر جدید تبدیل شده است. اگر تا به حال این نگرانی منحصر به کشورهای ثروتمند و توسعه یافته بود، با ورود کشورهای در حال توسعه و محروم به دنیای دیجیتال، با یک مشکل جهان شمول روبه رو خواهیم بود؛ زیرا پژوهش های دانشگاهی انجام شده نشان می دهند که «حریم خصوصی ماهیتاً موضوعی فرا فرهنگی است. آنچه بین فرهنگ ها متفاوت است، شکل خاص نگرانی از بابت حریم خصوصی است.»^۱

حریم خصوصی را باید قلمرویی از زندگی هر فرد دانست که اشخاص با درک نیازهای جامعه در هیچ وضعیتی تجاوز به آن را مجاز نمی داند. حریم خصوصی حق فرد است در اینکه فعالیت های شخصی و تصمیمات خصوصی و محرمانه ی خود را بدون دخالت و مشاهده یا تجاوز خارجی کنترل و تنظیم نماید.

با وجود آنکه مطالعه در تاریخ نشان می دهد که حریم خصوصی کم و بیش در همه ی جوامع مطرح بوده است، اما حمایت از حریم خصوصی در عصر حاضر و جوامع کنونی از مسائل مهم و قابل توجه است. علت این اهمیت را در پی دو تحول می توان جست و جو کرد.

«یکی از این تحولات شناسایی «هویت فردی» و حقوق و آزادی های ملازم با آن است. در گذشته فرد انسانی در پس نظامات سیاسی، اجتماعی، شبه دینی و فلسفی قرار داشت. اما در جوامع امروز، انسان موجودی خود مختار و دارای هویت و هستی مستقل از نظامات کلی شناخته می شود که دارای حقوق و آزادی های ذاتی

^۱ - سامار اجیوا، روهان، «تفاوت طبقاتی در حریم شخصی» مجله پیام یونسکو، شماره ۳۸۰، شهریور ۱۳۸۰، ص ۱۷، به نقل از خانم دکتر مهدخت بروجردی مرکز پژوهشهای ارتباطات اینترنتی.

است. این هویت مستقل می تواند در خصوص کم و کیف روابطش با جامعه و دولت تصمیم گیری کند و حوزه ای برای خود تعریف کند که مصون از تعرض جامعه و دولت باشد. ^۱

تحولات علمی و فنی نیز در اهمیت یافتن حمایت از حریم خصوصی بسیار موثر بوده اند. به گونه ای که پیدایش انواع تکنولوژی باعث دگرگونی جوامع گشته و شکل زندگی را از قالب سنتی پیشین بیرون آورده است. در کنار همه ی پیشرفت ها و سهولت رفع نیازهای بشر از طریق این تکنولوژی ها هر روز شاهد نمونه های متعددی از سوء استفاده از این ابزار ها برای دستیابی به مقاصد نامشروع و غیر قانونی هستیم. استفاده از آنها برای دستیابی به اطلاعات شخصی افراد یکی از مصادیق شایع در این زمینه است.

بنابراین با وجود تحولات مذکور قلمرو حریم خصوصی در جامعه پیشرفته و متمدن امروزی با مفهوم و قلمرو آن در جامعه سنتی سابق متفاوت می باشد. و پیدایش چنین تحولاتی نیاز به حمایت از حریم خصوصی اشخاص را در جامعه امروزی توسط قوانینی که همه روابط افراد را تحت حمایت قرار دهد بیشتر کرده است.

پیشرفت علم و تحولات فنی تغییرات عمیقی را در جوامع ایجاد کرده است، به گونه ای که شکل زندگی را از قالب سنتی پیشین بیرون آورده است. ظهور این فناوری ها در عین حال که زمینه سهولت در رفع نیازهای بشر را در جهت تکامل و رشد فراهم ساخته است، ما هر روز شاهد نمونه های متعددی از سوء استفاده از این ابزارها در جهت نقض حریم خصوصی افراد هستیم.

«تحولات علمی و فنی سبب شده ضبط و نگهداری حجم انبوهی از اطلاعات خصوصی افراد به آسانی و با روش های مختلف پنهانی و آشکار ممکن شود. به طوری که اکنون بسیاری از دستگاه های دولتی و متصدیان مشاغل خصوصی نظیر شرکت ها بانک ها و فروشگاه ها به دلایل متعدد و با استفاده از وسایلی نظیر دوربین های مدار بسته، بر اعمال و رفتار و گفتار کارکنان و ارباب رجوع و مصرف کنندگان نظارت های سمعی و بصری دارند. این نگرانی وجود دارد که آن ها از اطلاعاتی که جمع آوری می کنند سوء استفاده کنند. به ویژه آن اطلاعات را به ضرر افرادی که اطلاعات به آن ها مربوط می شود به کار برند.»^۲ همچنین اکنون هر شخصی می تواند با استفاده از یک پست الکترونیک پیامی را به دیگران ارسال کند یعنی یک شکل ارتباطات شخصی رخ داده است. استفاده از این شیوه می تواند در معرض نظارت و کنترل قرار گیرد، به گونه ای که شخص دیگری غیر از دریافت کننده پیام می تواند به آن پیام دسترسی پیدا کرده و آن را بخواند.

بنابراین با توجه به تهدیداتی که از جانب افراد عادی جامعه، بخش خصوصی و دولت علیه حریم خصوصی اشخاص وجود دارد ضرورت حمایت از حریم خصوصی بیش از پیش احساس می شود.

^۱ - بشیریه، ۱۳۷۸، ص ۳۷ به نقل از: انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، سازمان مطالعه و تدوین کتب انسانی

دانشگاهها(سمت)، چاپ اول، ۱۳۸۶.

^۲ - انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، ۱۳۸۶، ص ۵

«علی رغم تلاش های صورت گرفته، تا کنون اتفاق نظری در خصوص ارائه تعریفی جامع از این حق در بین اندیشمندان مشاهده نمی شود. که دلیل اصلی آن را نیز، باید نسبی بودن حریم خصوصی دانست، که باعث می شود در فرهنگ های مختلف و حتی در داخل کشورها افراد حریم خصوصی متفاوتی را تجربه کنند. چنانچه در داخل یک کشور افراد عادی نسبت به سیاستمداران از حریم خصوصی بیشتری برخوردارند. به عنوان مثال ممکن است آنچه در یک جامعه به عنوان حریم شخصی و خصوصی افراد محسوب می شود، در جامعه ی دیگر اصلاً خصوصی نباشد و تعرض به آن عکس العملی در پی نداشته باشد.»^۱

حریم خصوصی ارتباط تنگاتنگی با کرامت انسانی دارد و حمایت از حریم خصوصی به تکریم شخصیت انسانی می انجامد و فضای لازم برای رشد و تکامل شخصی افراد فراهم می آورد. در نتیجه شایسته است حریم خصوصی به عنوان لازمه زندگی مدرن توسط عرف و قانون مورد حمایت قرار گیرد.

حمایت از حریم خصوصی در حقوق اسلام از قدمت بسیار برخوردار است. در منابع اسلامی نظیر قرآن و سنت، احکام متعددی در خصوص مسائل مربوط به حریم خصوصی وجود دارد. گرچه در منابع اسلامی اصطلاح حریم خصوصی استعمال نشده است. ولی حریم خصوصی توسط نهادهایی همچون حق مالکیت، منع تجسس، اصل برائت، منع هجو و قذف و منع خیانت در امانت، منع سوء ظن، منع اشاعه فحشا و منع نمیمه و غیبت حمایت شده است.

در نظام حقوقی ایران نیز حریم خصوصی به صورت مشخص و دقیق مورد حمایت قانونگذار قرار نگرفته است. در قانون اساسی اصطلاح حریم خصوصی بکار برده نشده است ولی در اصول ۲۲ و ۲۳ و ۲۵ به این مسئله اشاره شده است. و نقض برخی از مصادیق آن ممنوع شمرده شده است.

در قوانین عادی حمایت کافی از حریم خصوصی صورت نگرفته است. قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری، قانون آیین دادرسی مدنی و قوانین و مقررات مربوط به ارتباطات پستی، تلفنی، اینترنتی و قانون مطبوعات در زمره قوانینی هستند که گاه به طور ضمنی و گاه صریحاً از برخی مصادیق حریم خصوصی حمایت کرده اند. البته چند سالی است که لایحه و سپس طرح حمایت از حریم خصوصی در مجلس مطرح است که هنوز به تصویب نرسیده و عملاً به فراموشی سپرده شده است. ما در خلال بحث در این تحقیق به این طرح توجه خواهیم داشت. در کنار نقص قوانین عادی و اساسی، در رویه عملی هم حمایتی از این حق دیده نشده است. این حمایت های پراکنده و ناکافی پاسخگوی ضرورت عملی در باب حریم خصوصی نیست و قانونگذار باید با تدوین قانون جامعی در این زمینه با تحولات حقوقی همراه شده و پاسخگوی نیاز موجود شود.

^۱ - انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، ۱۳۸۶، ص ۱.

«مسئولیت لازمه داشتن اختیار است. نیچه حکیم آلمانی از مسئولیت به عنوان امتیاز یاد می کند و پاره ای از نویسندگان فرانسوی قدرت غیر مسئول را ظالمانه و انسان بی مسئولیت را عامل آشفستگی می داند.»^۱ در تعریف مسئولیت گفته شده است در هر مورد که شخص ناگزیر از جبران خسارت دیگری باشد می گویند در برابر او مسئولیت مدنی دارد.^۲

«مسئولیت مدنی دارای دو معنای عام و خاص است. در معنای عام به هرگونه تعهدی که قانون بر عهده شخصی گذاشته باشد تا زیان وارد شده به دیگران را جبران کند، مسئولیت مدنی گفته می شود اعم از اینکه ریشه قراردادی داشته یا نداشته باشد.»^۳ بر این اساس مسئولیت مدنی به دو شاخه قرار دادی و غیر قراردادی تقسیم می شود. اما مسئولیت مدنی به معنای خاص فقط مسئولیت غیر قراردادی را در بر می گیرد.

«مسئولیت غیر قراردادی یا قهری در اثر تخلف از تکالیف قانونی که برای همه اشخاص وجود دارد ایجاد می شود. جایگاه هیچ قرارداد و پیمانی بین دو شخص وجود ندارد. ولی یکی از آن دو از تعهدهای قانونی و عمومی که توسط قانونگذار به آنان تحمیل شده است به عمد یا خطا سرپیچی کرده و در نتیجه به دیگری ضرر وارد می کند. به عنوان مثال اشخاص ملزمند به گونه ای رفتار کنند که باعث ضرر غیر متعارف دیگری نشوند، ملزمند بی احتیاطی و بی مبالاتی نکنند و غیره. در صورتی که این تکالیف و الزامات قانونی نقض شده و در نتیجه آن ضرری به دیگری وارد شود، مقصر مکلف به جبران خسارات وارده است.»^۴ چنین مسئولیتی را مسئولیت قهری می نامند. در حقوق ایران به دلیل متداول بودن استعمال مسئولیت مدنی در معنای خاص آن، از این مورد به عنوان مسئولیت غیر قراردادی استفاده می شود. در این پژوهش نیز مسئولیت مدنی در این معنا مورد توجه است. در رابطه با حق حریم خصوصی در بسیاری از کشورها تحقیقات دامنه داری صورت گرفته به طوری که منجر به تصویب قوانین جامعی در این زمینه شده است؛ در حالی که در نظام حقوقی ایران به طور پراکنده به این موضوع پرداخته شده است. البته در چند سال اخیر نگرارش های علمی و حقوقی در این زمینه افزایش یافته و در قالب مقاله و برخی پایان نامه ها به این موضوع پرداخته اند و کتب بسیار معدودی در این زمینه به نگارش درآمده است.

در این پژوهش موضوع مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی در دو فصل مورد بررسی قرار گرفته است. فصل اول با عنوان درآمدی بر حریم خصوصی متشکل از سه مبحث مشتمل بر تعریف حریم خصوصی، پیشینه حمایت از حریم خصوصی، مبانی نظری حریم خصوصی، انتقادات وارد بر حریم خصوصی، مصادیق حریم خصوصی است. در فصل دوم نیز تحت عنوان منابع حمایت از حریم خصوصی، شرایط تحقق مسئولیت

^۱ - کاتوزیان، ناصر، الزامات خارج از قرار داد، ضمان قهری، ۱۳۷۴، ص ۴۸

^۲ - کاتوزیان، ناصر، منبع پیشین، ص ۴۸

^۳ - بادینی، حسن، فلسفه مسئولیت مدنی، ۱۳۸۴

^۴ - یزدانیان، علیرضا، حقوق مدنی: قواعد عمومی مسئولیت مدنی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶، ص ۴۹

مدنی، و نحوه جبران خسارت، مباحث مربوط به ارکان مسئولیت مدنی در دعوی نقض حریم خصوصی، جبران خسارت ناشی از نقض حریم خصوصی مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل اول: درآمدی بر حریم خصوصی

برای تحلیل و بررسی یک موضوع لازم است مفاهیم و تعاریف عبارات و واژگان حقوقی مشخص گردد. اما از آنجاییکه اصطلاحات حقوقی در بستر جامعه و نیز در پرتو نظریات حقوقی روشن می شود ارائه یک تعریف جامع و مانع همیشه به سادگی قابل انجام نیست. تعریف "حریم خصوصی" از آن جمله است، که به لحاظ ارتباط با جامعه و شخصیت انسان بسیار دشوار است.

مفهوم حریم خصوصی به لحاظ ارتباط با روابط اجتماعی و شخصیت انسان، در بستر اجتماع متحول گردیده و توسعه فناوری های نوین قلمرو آن را متحول ساخته است. حریم خصوصی در زمینه های مختلفی قابل بررسی و مطالعه می باشد. از جمله: منزل، مسکن و اماکن، جسم، اطلاعات، ارتباطات، فعالیت های رسانه ای، متقاضیان کار، امور روانی و ... در یک تقسیم بندی کلی می توان این موارد را تحت چهار عنوان کلی مورد بحث قرار داد: منازل و اماکن، جسمانی، ارتباطات و اطلاعات.

در این فصل مطالب مورد نظر در پنج مبحث مورد مطالعه قرار می گیرد:

مبحث اول: تعریف حریم خصوصی

مبحث دوم: پیشینه حمایت از حریم خصوصی

مبحث سوم: مبانی نظری حریم خصوصی

مبحث چهارم: انتقادات وارد بر حریم خصوصی

مبحث پنجم: مصادیق حریم خصوصی

مبحث اول: تعریف حریم خصوصی

لازمه ورود به هر مبحثی، شناخت تعاریف، مبانی، مشخصات و قلمرو بحث مورد نظر می‌باشد. بدون در نظر گرفتن این مسئله احتمال سرگردانی در قلمرو بحث وجود دارد. لذا قبل از وارد شدن به بحث، علت دشواری تعریف حریم خصوصی بررسی می‌شود و سپس تعاریف حریم خصوصی از جنبه‌ها و نظرات مختلف بیان می‌گردد.

گفتار اول: معنای لغوی حریم خصوصی

اشاره به معنای لغوی حریم خصوصی به تبیین این مفهوم کمک می‌کند، از این رو در ادامه به بیان معنای لغوی حریم خصوصی می‌پردازیم.

بند اول - معنای لغوی حریم

«حریم در اصل، واژه‌ای عربی و از ریشه «حرم» (حاء و راء و میم) است که به معنای منع و تشدید است.^۱ واژه حریم در زبان فارسی به معانی زیر استعمال شده است:

- در صورتی که مصدر باشد، به معنای «بازداشتن از [چیزی]» و «بی‌بهره کردن از [چیزی]» است.
- در صورتی که صفت باشد، به معنایی از این قبیل است: «بازداشت کرده» و «حرام شده» که مس آن جایز نیست؛ چیزی که حرام باشد و دست بدان نتوان کرد؛ چیزی که آن را حمایت کنند و جنگ کنند بر آن.
- در صورتی که اسم باشد، به معنای «حرمت [و احترام]»، «آبروی مردم»، «گرداگرد حوض و چاه»، «پیرامون»، «دورادور»، «دور و بر»، «حوالی و اطراف» و... می‌باشد.^۲

۲- تعریف «حریم» در حقوق

واژه حریم به عنوان یک اصطلاح حقوقی، اولین بار در ایران - و قبل از اینکه در کتابهای حقوقی به کار رود - در قانون مدنی به کار رفت و این گونه تعریف شد: «حریم، مقداری از

^۱ -ابوالحسن، احمد بن فارس زکریا، معجم مقاییس اللغة، تحقیق و ضبط: عبدالسلام، محمد هارون، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۴ق، ذیل ماده حریم.

^۲ - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، ذیل ماده حریم.

اراضی اطراف ملک و قنات و نهر و امثال آن است که برای کمال انتفاع از آن، ضرورت دارد»^۱

با اینکه بعضی از حقوقدانان ایرانی می‌گویند: «زبان حقوقی هر کشور، ساخته عالمان حقوق است و همین زبان است که... قانونگذار نیز از آن پیروی می‌کند»^۲، اما خود آنان تعریف مستقلی از حریم ارائه نکرده‌اند. تنها به بیان «حرمة المنازل» اکتفا کرده و در تعریف آن گفته‌اند: «حرمة المنازل؛ یعنی احترام منازل مسکونی مردمان داشتن و هتک حرمت منازل نکردن»^۳

بند دوم - معنای لغوی خصوصی:

"خصوصی" در لغت به معنای «مقابل عمومی»، «ویژه» و «اختصاصی» است؛ [مثلاً] جلسه خصوصی ... درباره جلسه‌ای گفته می‌شود که غیر از اعضای تشکیل‌دهنده آن، کسی دیگر در آن حضور ندارد؛ مقابل جلسه عمومی.^۴

در زبان عربی برای حکایت از این معنا، واژه «الخاصة» به کار می‌رود که آن نیز به معنای «غیر عمومی» و «اختصاصی» است.^۵

گفتار دوم: دشواری های تعریف حریم خصوصی با توجه به نسبی بودن آن

از آنجاییکه حریم خصوصی یک مفهوم کاملاً اجتماعی است و بدون تصور اجتماعی از انسان‌ها این مفهوم بی معنا خواهد بود؛ ارائه یک تعریف جامع و مانع که مورد تایید همه دانشمندان باشد کار بسیار دشواری می‌باشد. زیرا مفاهیم مرتبط با جامعه انسانی که حریم خصوصی از آن جمله می‌باشد با تغییر شرایط و اوضاع احوال از

^۱ - قانون مدنی، ماده ۱۳۶

^۲ - کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، تهران: شرکت انتشار، چاپ ۱۶، ۱۳۷۲، ص ۲۱۶ و ۲۱۷.

^۳ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ۱۳۷۸ دانشنامه حقوقی، تهران: امیر کبیر، چاپ سوم، ج ۳، ۱۳۷۳، ص ۱۶۵.

^۴ - دهخدا، علی اکبر، لغتنامه، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، همان، ماده خصوص و خصوصی.

^۵ - فراهیدی، ۱۴۱۴ق، ذیل ماده خصوصی؛ طریحی، ۱۴۱۴ق، ذیل ماده خصص.

اجتماعی به اجتماع دیگر و از زمانی به زمان دیگر متفاوت می باشند. «علیهذا گراف نخواهد بود، اگر گفته شود که مفهوم حریم خصوصی نیز همچون سایر مفاهیم در دو بعد زمان و مکان سیلان و پویا دارد.»^۱

برداشتی که ما امروزه از این مفهوم داریم یک معنای نوین بوده و با مفهوم آن در جامعه سنتی متفاوت است. در جوامع سنتی «مفهوم حریم خصوصی بیشتر ناظر به حقوقی بوده که به منافع اشخاص نسبت به اموال و به ویژه زمین مرتبط بوده است»^۲

«با آنکه «حریم خصوصی» در زبان محاوره و نیز مباحث فلسفی، سیاسی و حقوقی مکرر استعمال می شود ولی هنوز تعریف متقن و مشخصی از آن ارائه نشده است. مفهوم حریم خصوصی، ریشه های عمیقی در مباحث جامعه شناختی و انسان شناختی دارد که نشان می دهند چگونه در فرهنگ های مختلف برای آن ارزش قائل شده اند.»^۳

در واقع همه ی دانشمندان و فلاسفه در مورد اینکه حریم خصوصی یکی از نیازهای اساسی بشر می باشد توافق دارند، اما به دلیل اینکه حریم خصوصی از مفهوم نسبی برخوردار است، صاحب نظران تا کنون نتوانسته اند بر سر ارائه یک تعریف واحد از این حق به توافق برسند. علاوه بر این ارائه یک تعریف واحد از حریم خصوصی ممکن است باب مداخله خودسرانه در حریم خصوصی افراد را به نوعی باز گذارد و با هدفی که این حق دنبال می کند مغایر است پس بهتر است تعریف حریم خصوصی تابع اوضاع و احوال گردد.

بنا بر این عواملی چون تراکم جمعیت، درجه ی تعامل افراد، تقسیم کار، ماهیت خانواده و دیگر روابط اجتماعی می توانند، بر ارائه ی تعریف تأثیرگذار باشد، برای مثال جوامع شهری در مقایسه با جوامع روستایی و افراد عادی در مقایسه با سیاستمداران قلمرو حریم خصوصی و حق خلوت وسیع تری دارند؛ بدین ترتیب نسبت حریم خصوصی مسلم بوده و مرزی که برای ترسیم آن کشیده می شود متغیر می باشد.

گفتار سوم- تعاریف دکترین خارجی و حقوق داخلی از حریم خصوصی

با وجود دشواری که در تعریف حریم خصوصی وجود دارد برخی از حقوقدانان و فلاسفه هموار سعی کرده اند تعریفی از حریم خصوصی ارائه دهند، اکنون برخی تعاریف مشهور از حریم خصوصی مورد مطالعه قرار می گیرد.

^۱ - اصلانی، حمید رضا، حقوق فناوری اطلاعات، نشر میزان، چ اول، تهران، ۱۳۸۴

^۲ - رحمدل، منصور، حق انسان بر حریم خصوصی (زمستان ۱۳۸۴)، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۷۰، ص ۱۲۸

^۳ - انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، همان منبع، ص ۱۱، به نقل از: Stanford Encyclopedia of Philosophy, Privacy.

بند اول - دکترین خارجی

لورا وستین^۱ حریم خصوصی را اینگونه تعریف می کند: «حق افراد یا موسسات نسبت به اینکه برای خویشتن تعیین کنند چه زمانی، چگونه، و تا چه اندازه ای اطلاعات مربوط به آن هابه دیگران قابل مخابره باشد. در قالب رابطه با مشارکت اجتماعی، حریم خصوصی عبارت است از عدول ارادی و موقتی یک شخص از عموم جامعه با استفاده از وسایل فیزیکی یا روانی، خواه با قرار دادن خود در یک وضعیت تنهایی و انزوا و خواه در یک گروه کوچک صمیمانه و خواه در حالت ناشناس ماندن یا خویشتن داری به هنگامی که شخص در یک گروه بزرگتری قرار دارد.»^۲

به اعتقاد وستین چهار مبنا برای حریم خصوصی افراد وجود دارد:^۳

۱. خلوت و تنهایی: در این صورت افراد از گروه جدا شده، دور از چشم دیگر اشخاص زندگی می کنند.
 ۲. صمیمیت و الفت: گاهی افراد به عنوان عضوی از یک واحد کوچک همانند خانواده عمل می کنند که در صدد است با ایجاد خلوت و تنهایی فیزیکی بتوانند الفت و رابطه ای بسیار نزدیک و صمیمی میان دو یا چند نفر ایجاد کنند.
 ۳. ناشناس ماندن: این وضعیت هنگامی حادث می شود که فردی در حضور در مکانی عمومی، بخواهد آزادی خود را در اینکه ناشناس و مصون از نظارت دیگران باشد حفظ کند. برای مثال، فردی که از خیابان عبور می کند می داند که در معرض دید قرار دارد ولی انتظار ندارد که هویتش مشخصا شناسایی شود و به صورت برنامه ریزی شده در معرض مشاهده دیگران باشد.
 ۴. تحفظ: این وضع هنگامی حادث می شود که نیاز افراد به محدود ساختن مخابره اطلاعات مربوط به آن ها به دیگران و به ویژه کسانی که روابط شخصی با آن ها دارند مورد حمایت قانون قرار می گیرد.
- "ادوارد بلوستین"^۴ در تعریف حریم خصوصی بیان می دارد: «انسانی که مجبور است تا تمام دقایق زندگی اش را در میان دیگران بگذراند و تمامی نیازها، افکار، آرزوها، تمایلات یا خشنودی او تابع نظر عموم است. محروم از فردیت خویش و تمامیت و شرافت بشری است. چنین فردی با توده مردم ادغام می شود و نظرات او هرگز از

^۱ - Westin

^۲ - لورا، وستین و نیکیل، سینا، « رسانه های نوین جهانی و سیاستگذاری ارتباطات، (نقش دولت در قرن ۲۱) ، ترجمه لیدا کاووسی، فصلنامه رسانه، سال پانزدهم، شماره ۲ ص ۱۳۰

^۳ - انصاری، باقر، منبع پیشین، ص ۱۵ به نقل از: Westin, 1967, P.7.

^۴ - Bloustein.